

Правове регулювання забезпечення права осіб на доступ до правосуддя під час пандемії

Русанова І. О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри судоустрою та прокурорської діяльності
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
вул. Пушкінська, 77, Харків, Україна
orcid.org/0000-0001-5718-4320
Rusanovaira22@gmail.com*

Ключові слова: пандемія,
COVID-19, суд, правосуддя,
судочинство.

Проаналізовано основи нормативного забезпечення організації роботи судів за умов пандемії. Ретроспективний аналіз організаційних і нормативно-забезпечувальних кроків дозволив показати, як державний механізм і судова система відреагували на вимоги забезпечення конституційного права на доступ до правосуддя, незважаючи на карантинні обмеження, пов'язані з пандемією COVID-19.

Наголошено на тому, що пандемія, яка зачепила усі сфери суспільного та державного життя, внесла до них незворотні зміни. Судова система адаптувалася до нових умов з метою забезпечення захисту прав людини та недопущення їх порушення, відновлення справедливості, проте суди потребують покращення матеріально-технічного та фінансового забезпечення, оснащення всіх без винятку судів достатньою кількістю техніки для виготовлення електронних копій матеріалів справ, обладнання зал судових засідань технікою, що дозволяє транслювати процес розгляду справ у мережі Інтернет, проводити судові засідання у режимі відеоконференцій. Усі працівники судів повинні бути забезпечені належною кількістю засобів індивідуального захисту, суди повинні мати змогу здійснювати закупівлю послуг із дезінфекції приміщень суду в достатній кількості. Вирішення потребують питання нормативного забезпечення функціонування електронного судочинства та запуску «Електронного суду», розроблення відповідного програмного продукту.

Вирішення вищезазначених та інших питань дозволить уникнути обмеження права людини на доступ до правосуддя за умов пандемії, забезпечить належний рівень реалізації принципів здійснення судочинства, максимально сприятиме захисту порушених прав. Якісне судочинство за умов пандемії повинно трендом розвитку правової думки, дослідження можливості запровадження інноваційних ідей має підтримуватися на державному рівні, оскільки виклик, який поставила перед системою правосуддя пандемія, повинен сприйматися не як перешкода, а як поштовх до вирішення давніх проблем і визначення пріоритетів, основними серед яких повинні бути забезпечення верховенства права та справедливості судового розгляду.

Legal regulation of ensuring the right of persons to access justice during a pandemic

Rusanova I. O.

*Ph.D., Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Judiciary
and Prosecutorial Activity
Yaroslav Mudriy National University of Law
Pushkinskaya str., 77, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-5718-4320
Rusanovaira22@gmail.com*

Key words: *pandemic,
COVID-19, court, justice,
justice.*

The bases of normative maintenance of the organization of work of courts in the conditions of a pandemic are analyzed. A retrospective analysis of organizational and legislative steps has shown how the state mechanism and the judiciary, in particular, have responded to the requirements of the constitutional right of access to justice despite the quarantine restrictions associated with the COVID-19 pandemic.

It is emphasized that the pandemic, which affected all spheres of public and state life, has made irreversible changes. The judiciary has adapted to the new conditions in order to ensure the protection of human rights and prevent their violation, the restoration of justice. However, courts need to improve their logistical and financial support, equip all courts without sufficient equipment to make electronic copies of case materials, equip courtrooms with equipment that allows you to broadcast the proceedings on the Internet, to conduct court hearings on video conferences. All court staff must be provided with an adequate number of personal protective equipment, and courts must be able to procure disinfection services in sufficient quantities. Solutions need to be addressed by the regulatory framework for the functioning of electronic litigation and the launch of the “Electronic Court”, the development of appropriate software.

It was emphasized that the solution of the above and other issues will avoid restricting the human right to access to justice in a pandemic, will ensure the proper level of implementation of the principles of justice, will maximize the protection of violated rights. Qualitative justice in a pandemic should be a trend in the development of legal thought, research into the possibility of introducing innovative ideas should be supported at the state level, as the challenge posed to the justice system by the pandemic should be seen not as an obstacle but as a push to solve long-standing problems and priorities. the main ones being to ensure the rule of law and fairness of the trial.

Вступ. Поява у світі гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 (далі – COVID-19), і її поширення в Україні докорінно змінило усі сфери державного та суспільного життя. Згідно з даними Всесвітньої організації охорони здоров'я за березень 2020 р. епідемія вірусу COVID-19 досягла рівня пандемії, у зв'язку із чим усі держави закликали вживати можливих заходів для протидії вірусу з метою запобігання його стрімкому поширенню. Сьогодні в Україні триває формування нових засад функціонування органів державної влади

з урахуванням особливостей роботи у стані пандемії протягом тривалого часу. Не стала винятком і судова гілка влади.

Ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод визначено право кожного на справедливий суд, яке включає право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом [1]. Конвенційні стандарти доступу до правосуддя втілені й у ст. 55 Конституції України, відповідно до якої права і свободи людини та громадянина захищає суд;

кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [2].

Право на розгляд справи означає право особи звернутися за захистом до суду та право на те, що його справа буде розглянута та вирішена судом. Обов'язковою умовою дотримання цього права є те, що особі має бути забезпечена можливість реалізації зазначених прав без будь-яких обмежень, перешкод чи ускладнень. Забезпечення можливості людині без перепон одержати судовий захист є головним змістовним аспектом поняття доступу до правосуддя.

Окремим особливостям здійснення правосуддя за умов пандемії приділили увагу Я. Берзанюк, Д. Волик, Н. Іванюта, А. Каламайко. Водночас поза увагою сучасної юридичної науки залишився комплексний аналіз питання здійснення судочинства за умов пандемії.

Отже, не зважаючи на пандемію COVID-19 і переведення державного апарату в режим жорсткої протидії поширенню вірусу, суди повинні все ж забезпечувати дотримання права кожного на доступ до правосуддя, запроваджуючи нові процесуальні механізми, які уможливають безпечно та безперервно здійснення правосуддя. Окремі такі механізми уже нормативно закріплені, а тому аналіз практики їх застосування дозволить виявити як позитивні зміни процесу, так і окремі аспекти, які потребують вдосконалення, що й зумовлює актуальність цієї проблематики.

Метою статті є оцінка ефективності правових та організаційних засад забезпечення здійснення правосуддя за умов запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку зі стрімким поширенням на території України COVID-19 та відповідно до ст. 29 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» [3] Кабінет Міністрів України 11 березня 2020 р. прийняв постанову № 211, якою на всій території України запроваджено карантин [4].

Після прийняття вказаної постанови до неї 17 разів вносилися зміни. Зокрема, дію карантину було продовжено до 31 червня 2021 р. Карантинні обмеження протягом усього періоду їх дії мали різні форми. Такі, як обмеження права вільного пересування й обмеження права користування громадським транспортом, безумовно, суттєво впливали на доступ особи до правосуддя.

Відповідність Конституції України карантинних обмежень прав людини стала предметом розгляду Конституційного Суду України за поданням Верховного Суду. Із оспорюваних положень п. 3 постанови Кабінету Міністрів України № 392, що

могли вплинути на доступ особи до правосуддя, варто звернути увагу на такі заборони: на здійснення регулярних і нерегулярних перевезень пасажирів автомобільним транспортом у міському, приміському, міжміському, внутрішньообласному та міжобласному сполученні, зокрема пасажирських перевезень на міських автобусних маршрутах у режимі маршрутного таксі (пп. 7). Окрім того, абз. 6 п. 6 постанови Кабінету Міністрів України № 392 передбачалося, що обов'язковій самоізоляції підлягають особи, які досягли 60-річного віку. П. 10, 17 Порядку здійснення протиепідемічних заходів, пов'язаних із самоізоляцією, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 392, стосовно осіб, котрі потребують самоізоляції, встановлено вимогу постійного перебування у визначеному ними місці самоізоляції, утримання їх від контакту з іншими особами, крім тих, із якими спільно проживають.

Окрім того, 16 березня 2020 р. було внесені зміни до постанови Кабінету Міністрів України № 211 та встановлено із 17 березня 2020 р. заборону на перевезення пасажирів метрополітенем у містах Києві, Дніпрі та Харкові, а з 18 березня 2020 р. – залізничним транспортом, а також на регулярні та нерегулярні перевезення пасажирів автомобільним транспортом у приміському, міжміському внутрішньообласному й міжобласному сполученні; запроваджено обмеження щодо кількості осіб до 10 для здійснення перевезень міським пасажирським транспортом.

За результатами розгляду Конституційним Судом України вказаного подання Велика палата Конституційного Суду України 28 серпня 2020 р. ухвалила рішення, у якому наголосила на тому, що обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина є можливим у випадках, визначених Конституцією України. Таке обмеження може встановлюватися виключно законом – актом, ухваленим Верховною Радою України як єдиним органом законодавчої влади в Україні; встановлення такого обмеження підзаконним актом суперечить Конституції України, однак Суд закрав конституційне провадження у справі в частині щодо перевірки на відповідність Конституції України оспорюваних положень постанови Кабінету Міністрів України № 392 та Порядку здійснення протиепідемічних заходів, пов'язаних із самоізоляцією, затвердженого цією ж постановою, у зв'язку із втратою їх чинності на момент прийняття рішення [6].

Дія зазначених карантинних обмежень суттєво вплинула на можливість учасників провадження прибути у призначені судові засідання, подати документи до суду та реалізувати свої інші процесуальні права. Саме тому судова гілка влади повинна була оперативно відреагувати на зміни й адаптуватися до них.

Так, Рада суддів України листом від 16 березня 2020 р. № 9-рс-186/20 рекомендувала судам на період карантинних заходів запровадити особливий режим роботи. Ці рекомендації щодо встановлення особливого режиму роботи судів України задля забезпечення населення України від поширення гострих респіраторних захворювань і коронавірусу COVID-19, який віднесено до особливо небезпечних інфекційних хвороб, були затверджені Рішенням Ради суддів України № 19 від 17 березня 2020 р. Рекомендації передбачали встановити особливий режим роботи судів України, а саме: роз'яснити громадянам можливість відкладення розгляду справ у зв'язку із карантинними заходами та можливість розгляду справ у режимі відео-конференції; припинити всі заходи, не пов'язані із процесуальною діяльністю суду та забезпеченням діяльності органів судової влади (круглі столи, семінари, дні відкритих дверей тощо); припинити проведення особистого прийому громадян керівництвом суду; обмежити допуск у судові засідання осіб, котрі не є учасниками судових засідань; обмежити допуск у судові засідання та приміщення суду осіб з ознаками респіраторних захворювань, такими як: блідість обличчя, почервоніння очей, кашель; ознайомлення учасників судового процесу з матеріалами судової справи, за наявності такої технічної можливості, здійснювати в дистанційному режимі, шляхом надсилання сканкопій матеріалів судової справи на електронну адресу, зазначену у відповідній заяві, заяви про ознайомлення приймати через дистанційні засоби зв'язку; зменшити кількість судових засідань, що призначаються для розгляду протягом робочого дня; за можливості здійснювати судовий розгляд справ без участі сторін, у порядку письмового провадження; суддям і працівникам апарату суду за найменших ознак захворювання вжити заходів щодо самоізоляції, повідомити про свій стан здоров'я відповідну установу охорони здоров'я та керівництву суду телефоном, e-mail [7].

Крім того, Рада суддів України рекомендувала громадянам та іншим особам всі необхідні документи (позовні заяви, заяви, скарги, відзив, пояснення, клопотання тощо) надавати суду в електронному вигляді на електронну адресу суду, через особистий кабінет у системі «Електронний суд», поштою, факсом або дистанційними засобами зв'язку. Учасникам судових засідань рекомендовано подавати до суду заяви про розгляд справ у їхній відсутності за наявними у справі матеріалами; утриматися від відвідування приміщення суду, особливо за наявності захворювання (слабкість, кашель, задуха, утруднення дихання, тощо). У разі вирішення питання про можливість розгляду справ у режимі відеоконференції реко-

мендовано враховувати, що такий режим роботи суду не повною мірою забезпечує від поширення захворювання, оскільки передбачає необхідність явки громадян у декілька судів, які забезпечують проведення судового засідання у такому режимі.

19 березня 2020 р. Комітет Верховної Ради України з питань правової політики ухвалив звернення до громадян України щодо функціонування органів правосуддя на період карантину, у якому наголосив, що запропоновані Радою суддів України рекомендації мають забезпечити епідеміологічну безпеку в судах. Незважаючи на виклики, які стали перед судовою системою, вона має забезпечувати дотримання права на доступ до правосуддя і здійснення правосуддя з урахуванням положень щодо поновлення чи продовження процесуальних строків і використання інших процесуальних механізмів забезпечення прав громадян [8].

Так, на офіційних веб-сторінках усіх судів протягом першого тижня дії запровадженого карантину на виконання рекомендацій Ради суддів України було розміщено інформацію про те, що суди на час дії карантину працюватимуть в особливому режимі, який передбачав: 1) припинення проведення прийому громадян керівництвом судів, 2) обмеження допуску до участі у судових засіданнях осіб, котрі не є учасниками справи; 3) обмеження допуску до будівель суду й участі у судових засіданнях осіб, що мають ознаки гострого респіраторного захворювання; 4) розгляд справ без участі сторін за наявності відповідних заяв; 5) переважно участь у судових засіданнях у режимі відео-конференцій; 6) у разі погіршення самопочуття суди рекомендували учасникам справи подавати заяви про відкладення розгляду справи; 7) утримання від відвідування будівлі суду для подання документів через службу діловодства, рекомендації використовувати засоби поштового зв'язку чи електронного поштового зв'язку для надсилання до суду процесуальних документів; 8) скорочення часу роботи служби діловодства суду для прийому документів; 9) ознайомлення учасників судового процесу з матеріалами судової справи у дистанційному режимі, через надсилання сканкопій матеріалів судової справи на електронну адресу, зазначену у відповідній заяві, та ін.

Державна судова адміністрація України у листі від 20 березня 2020 р. № 14-5711/20 зазначила, що установи системи правосуддя можна віднести до установ зони ризику розповсюдження коронавірусної інфекції, тим самим означивши важливість запровадження у судах протиепідемічних заходів [9].

Не залишилася осторонь проблеми забезпечення доступу до правосуддя за умов пандемії Вища рада правосуддя, котра 26 березня

2020 р. ухвалила рішення «Про доступ до правосуддя в умовах пандемії гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» та рекомендувала судам неухильно дотримуватися приписів постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211 щодо запровадження карантину з метою запобігання поширенню коронавірусу COVID-19, а також надала судам такі рекомендації: безперервно здійснювати судочинство у невідкладних справах, які визначені процесуальними кодексами та судами (суддями), з дотриманням балансу між правом на безпечне довкілля для суддів, сторін у справах і правом доступу до правосуддя; за можливості проводити судові засідання в режимі реального часу у мережі Інтернет; на час дії карантину організувати гнучкий графік роботи суддів і працівників апаратів судів, зборам суддів встановити чергування суддів для вирішення невідкладних процесуальних питань і невідкладних справ в особливих видах провадження; обмежити доступ у судові засідання осіб, які не є учасниками провадження; судові засідання проводити з використанням суддями та сторонами у справах засобів індивідуального захисту; здійснювати опрацювання кореспонденції в електронному вигляді; за наявності технічної можливості забезпечити працівникам апарату суду умови для виконання посадових обов'язків дистанційно; довести до відома учасників судових процесів можливість відкладення розгляду справ у зв'язку з карантинними заходами [10].

Рішенням Вищої ради правосуддя «Про надання уніфікованих рекомендацій для судів усіх інстанцій та юрисдикцій щодо безпечної роботи в умовах карантину» від 01 квітня 2021 р. № 763/0/15-21 затверджені нові рекомендації за такими сегментами: щодо доступу до правосуддя за умов карантину, щодо організації робочого процесу у судах за умов карантину, щодо організації протиепідемічних заходів у приміщенні та на робочому місці. Пандемія, безумовно, актуалізувала практику проведення судових засідань у режимі відео-конференцій, однак цілковите забезпечення цього процесу вимагає додаткового нормативного врегулювання та матеріально-технічного і програмного забезпечення судів. В іншому разі забезпечення права кожного на

справедливий судовий розгляд протягом розумного строку буде неможливим [11].

Так, 26 травня 2021 р. набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи», однак практика запуску ЄСІТС показала, що значні складнощі виникають на етапі розроблення програмного забезпечення на рівні, який би дозволив безперебійне її функціонування та навантаження у будь-який час, досить актуальним сьогодні є питання встановлення належного рівня захисту інформації у цих системах, не кажучи вже про необхідність обладнання комп'ютерною технікою належного рівня й у достатній кількості усіх судів в Україні [12].

Безумовно, запуск ЄСІТС має на меті оптимізувати здійснення судочинства, однак з огляду на неуккомплектованість штату суддів, тобто кадровий дефіцит, запуск ЄСІТС може бути менш ефективним, ніж очікується, через велику кількість справ на розгляді одного судді. Доказом переважності суддів є той факт, що в період карантинних обмежень їх завантаженість суттєво не зменшилася. Отже, пришвидшення здійснення судочинства залежить від комплексного вирішення усіх питань: організаційних, кадрових і питань фінансового забезпечення. Лише в такому разі можна буде говорити про якісно нове судочинство.

Висновки та пропозиції. Підсумовуючи викладене, можемо зазначити, що як органи виконавчої влади, так і органи суддівського врядування та самоврядування оперативно та злагоджено відреагували на нові умови, продиктовані вимогами протиепідемічного захисту населення, однак реалізація судами рекомендацій щодо недопущення поширення COVID-19 багато в чому залежала й від матеріально-технічного забезпечення, оснащення судів достатньою кількістю техніки для виготовлення електронних копій матеріалів справ, наявності достатньої кількості залів судових засідань із відповідним обладнанням, що дозволяє всім бажаючим взяти участь у засіданнях у режимі відео-конференцій, наявності коштів для здійснення закупівель товарів (засобів індивідуального захисту, санітайзерів) і послуг (оброблення, дезінфекції приміщень) тощо.

Література

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р., ратифікована Україною 17 липня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/print
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/print>
3. Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України від 6 квітня 2000 р. № 1645-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text>
4. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова КМУ № 211 від 11 березня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF#Text>

5. Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова КМУ № 392 від 20 травня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392-2020-%D0%BF#Text>
6. Рішення Конституційного Суду України № 10-р/2020 від 28 серпня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-20#Text>
7. Рішення Ради суддів України від 17 березня 2020 р. № 19. URL: <http://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-rsu-no19-vid-170320-sodo-2c7e5b4a37.pdf>
8. Звернення Комітету Верховної Ради України з питань правової політики ухвалив звернення до громадян України щодо функціонування органів правосуддя на період карантину від 19 березня 2020 р. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/191154.html>
9. Лист Державної судової адміністрації України від 20 березня 2020 р. № 14-5711/20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0763910-21#Text>
10. Рішення Вищої ради правосуддя «Про доступ до правосуддя в умовах пандемії гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 26 березня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0763910-21#Text>
11. Рішення Вищої ради правосуддя № 763/0/15-21 «Про надання уніфікованих рекомендацій для судів усіх інстанцій та юрисдикцій щодо безпечної роботи в умовах карантину» від 01 квітня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0763910-21>
12. Зелена Р. Правосуддя в умовах пандемії : теорія та практика. Юрист & Закон. 200. № 32. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA014071

References

1. Konvencija pro zakhyst prav ljudy ny i osnovopolozhnykh svobod vid 04 lystopada 1950 roku, ratyfikovana Ukrajinou 17 lypnja 1997 roku. [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of November 4, 1950, ratified by Ukraine on July 17, 1997.] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/print [in Ukrainian]
2. Konstytucija Ukrajinu vid 28 chervnja 1996 r. [The Constitution of Ukraine of June 28, 1996] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp/print> [in Ukrainian]
3. Pro zakhyst naseleння vid infekciynykh khvorob: Zakon Ukrajinu vid 6 kvitnja 2000 r. № 1645-III. [On protection of the population from infectious diseases: Law of Ukraine of April 6, 2000 № 1645-III] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text> [in Ukrainian]
4. Pro zapobighannya poshyrennju na terytoriji Ukrajinu ghostroji respiratornoji khvoroby COVID-19, sprychynenoji koronavirusom SARS-CoV-2: Postanova KМУ № 211 vid 11 bereznja 2020 r. [On prevention of the spread on the territory of Ukraine of the acute respiratory disease COVID-19 caused by the coronavirus SARS-CoV-2: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 211 of March 11, 2020] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]
5. Pro vstanovlennja karantynu z metoju zapobighannya poshyrennju na terytoriji Ukrajinu ghostroji respiratornoji khvoroby COVID-19, sprychynenoji koronavirusom SARS-CoV-2: Postanova KМУ № 392 vid 20 travnja 2020 r. [On the establishment of quarantine in order to prevent the spread in Ukraine of acute respiratory disease COVID-19 caused by coronavirus SARS-CoV-2: Resolution of the Cabinet of Ministers № 392 of May 20, 2020] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]
6. Rishennja Konstytucijnogho Sudu Ukrajinu № 10-r/2020 vid 28 serpnja 2020 r. [Decision of the Constitutional Court of Ukraine № 10-r / 2020 of August 28, 2020] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-20#Text> [in Ukrainian]
7. Rishennja Rady suddiv Ukrajinu vid 17 bereznja 2020 r. № 19 [Decision of the Council of Judges of Ukraine of March 17, 2020 № 19] URL: <http://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-rsu-no19-vid-170320-sodo-2c7e5b4a37.pdf> [in Ukrainian]
8. Zvernennja Komitetu Verkhovnoji Rady Ukrajinu z pytanj pravovoji polityky ukhvalyv zvernennja do ghromadjan Ukrajinu shhodo funkcionuvannja orghaniv pravosuddja na period karantynu vid 19 bereznja 2020 r. [Appeal of the Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on Legal Policy approved the appeal to the citizens of Ukraine on the functioning of the judiciary for the quarantine period of March 19, 2020] URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/191154.html> [in Ukrainian]
9. Lyst Derzhavnoji sudovoji administraciji Ukrajinu vid 20 bereznja 2020 r. № 14-5711/20. [Letter of the State Judicial Administration of Ukraine dated March 20, 2020 № 14-5711 / 20] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0763910-21#Text> [in Ukrainian]

10. Rishennja Vyshhoji rady pravosuddja “Pro dostup do pravosuddja v umovakh pandemiji ghostroji respiratornoji khvoroby COVID-19, sprychynenoji koronavirusom SARS-CoV-2” vid 26 bereznja 2020 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0763910-21#Text> [in Ukrainian]
11. Rishennja Vyshhoji rady pravosuddja № 763/0/15-21 “Pro nadannja unifikovanykh rekomendacij dlja sudiv usikh instancij ta jursydykcij shhodo bezpechnoji roboty v umovakh karantynu” vid 01 kvitnja 2021 roku. [Decision of the High Council of Justice № 763/0 / 15-21 “On providing unified recommendations to courts of all instances and jurisdictions on safe work in quarantine conditions” of April 1, 2021] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0763910-21> [in Ukrainian]
12. Zelena R. Pravosuddja v umovakh pandemiji: teorija ta praktyka [Justice in a pandemic: theory and practice]. Juryst & Zakon. 200. № 32. [in Ukrainian]